अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यवहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागी, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रमाणिक हुनेछ र कार्यन्वयनको उदेष्यका लागी पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२४] ६ एस.सी.आर. ७०८: २०२४ आईएनएससी ४५८

सुबोध सिंह वि. भारत संघ र अन्य

(सिभिल अपील नं. ६४५८ सन् २०२४)

१६ मे २०२४

[हिमा कोहली र अहसानुद्दीन अमानुल्लाह, जे.जे.]

के पुनरावेदक बाँकी रहेको जग्गाको भागको लागि कम्तीमा पनि ८४ महिनाको अवधिको लागि पुरस्कारको मूल्यको ५% का दरले थप क्षतिपूर्ति पाउन हकदार छ?

क्षतिपूर्ति – बाँकी रहेको जग्गाको भागको लागि थप क्षतिपूर्ति – केवल दुई महिनाको ढिलाईको लागि भुक्तानी – पुनरावेदकले ८४ महिनाको ढिलाईको लागि भुक्तानीको दाबी गरेको – सही:

निर्णय: प्रत्यर्थीहरूले भारतीय रेल्वे ऐन, १९८९ को धारा २०(ई)(१) अन्तर्गत जारी गरिएको सूचना द्वारा जग्गा अधिग्रहण गरेका थिए – प्रत्यर्थीले अधिग्रहण गरेको जग्गाको सम्बन्धमा ०८.०२.२०१० मा पुरस्कार घोषणा गरिएको थियो – ०.०६२४ हेक्टेयर क्षेत्रफलको जग्गाको एउटा टुक्रा छोडिएको थियो – उच्च अदालतले २०.०९.२०१६ को आदेश मार्फत प्रत्यर्थीहरूलाई पुनरावेदकलाई छोडिएको ०.०६२४ हेक्टेयर जग्गाको क्षतिपूर्ति, थप क्षतिपूर्ति सहित प्रदान गर्न निर्देशन दिएको थियो – थप क्षतिपूर्तिको गणना गर्दा, प्रत्यर्थीले यसलाई ढिलाइएको अवधिको दुई महिनाको अवधिमा सीमित गरेको थियो – पुनरावेदकले उनी ८४ महिनाको अवधिको लागि क्षतिपूर्ति पाउन हकदार भएको दाबी गरेका थिए र कमला देवी र अन्य को एउटा मामलामा भर परेका थिए – यस अदालतले नोट गर्यो कि सक्षम अधिकारीद्वारा पारित १८.०९.२०१७ को एक आदेशले कमला देवी र अन्यहरूद्वारा दायर गरिएको रिट याचिकामा उच्च अदालतद्वारा पारित १९.०७.२०१७ को आदेशलाई उल्लेख गर्दछ र यो रेकर्ड गर्दछ कि प्रकाशनको औपचारिकताहरू पूरा गरेपछि, ०.०८९० हेक्टेयर क्षेत्रफलको जग्गाको केही भाग छोडिएको थियो, किनभने यो सम्बन्धित परियोजनाको लागि आवश्यक थिएन – त्यसपछि, छोडिएको क्षेत्रको सम्बन्धमा अर्को पुरस्कार घोषणा गरिएको थियो र जग्गा मालिकहरूलाई ६६ महिनाको अवधि, अर्थात १९.०४.२०१२ देखि १२.०९.२०१७ सम्मको लागि पुरस्कारको ५% प्रति महिनाका दरले थप क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरिएको थियो – माथिको कुरालाई ध्यानमा राख्दै, यहाँ पुनरावेदकलाई उनको मामलामा फरक व्यवहार गर्न सकिँदैन, प्रत्यर्थीहरूले छोडिएको जग्गाको भागको लागि पुरस्कार रकममा ढिलो भुक्तानीलाई केवल दुई महिनामा सीमित गर्नु हुँदैन थियो – त्यसैले, पुनरावेदकलाई बाँकी रहेको जग्गाको भागको लागि कम्तीमा पनि ८४ महिनाको अवधिको लागि पुरस्कारको मूल्यको ५% का दरले थप क्षतिपूर्ति पाउने हकदार मानिन्छ। [अनुच्छेद ३, ४, ९, १२]

डेडिकेटेड फ्रेट कोरिडोर कर्पोरेशन अफ इन्डिया वि. सुबोध सिंह **[२०११] ३ एससीआर ११६०: (२०११) ११ एससीसी १०० – उल्लेखित**

भारतीय रेल्वे ऐन, १९८९।

क्षतिपूर्ति; थप क्षतिपूर्ति; पुरस्कार; भुक्तानीमा ढिलाई; थप क्षतिपूर्तिको भुक्तानी; बाँकी रहेको जग्गाको भागको लागि थप क्षतिपूर्ति।

सिभिल अपीलीय क्षेत्राधिकार: सिभिल अपील नं. ६४५८ सन् २०२४ इलाहाबाद उच्च न्यायालयको डब्ल्यूसी नं. ३९८७५ सन् २०१७ मा मिति ३१.०८.२०१७ को निर्णय र आदेशबाट

एस. बी. उपाध्याय, वरिष्ठ अधिवक्ता, आफताब रशीद, आफताब अली खान, एम. जेड. चौधरी, मन्सुर अली खान, राहत अली चौधरी, एम.ए. मन्सूरी, अधिवक्ताहरू पुनरावेदकका लागि। के एम नटराज, ए.एस.जी., अमृष कुमार, श्रीमती इन्दिरा भाकर, अनुज उदुपा, मनोज मिश्रा, चितवन सिंघल, पद्मेश मिश्रा, सौरभ मिश्रा, श्रीमय मिश्रा, अभिनव पाण्डेय, राकेश चन्दर, निर्भया एस तिवारी, अधिवक्ताहरू प्रत्यर्थीहरूका लागि।

आदेश १. अनुमति प्रदान गरियो।

२. वर्तमान पुनरावेदन इलाहाबाद उच्च न्यायालयको डिभिजन बेन्चले ३१ अगस्त २०१७ मा पारित गरेको आदेशको विरुद्धमा निर्देशित छ जसमा यहाँका पुनरावेदकले दायर गरेको रिट याचिकामा भारतीय रेल्वे ऐन, १९८९ को धारा २०(ई)(१) अन्तर्गत १२ डिसेम्बर २००८ मा जारी गरिएको सूचनाको विषयवस्तु सम्पूर्ण जग्गा क्षेत्रको लागि प्रति महिना ५% भन्दा उच्च दरमा थप क्षतिपूर्ति भुक्तानी गर्न र थप ३० मार्च २०११ अर्थात् यस अदालतले "डेडिकेटेड फ्रेट कोरिडोर कर्पोरेशन अफ इन्डिया वि. सुबोध सिंह" शीर्षकको सिभिल अपील नं. २७९४ सन् २०११ मा आदेश पारित गरेको मितिदेखि ०८ फेब्रुअरी २०१० को पुरस्कारको सम्बन्धमा वास्तविक भुक्तानी मितिसम्म भुक्तानीमा ढिलाईको लागि १८% प्रति वर्षका दरले ब्याज भुक्तान गर्न प्रत्यर्थीहरूलाई निर्देशन जारी गर्न अन्तरिम रूपमा प्रार्थना गरिएको थियो।

३. पुनरावेदकको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको छ कि प्रत्यर्थीहरूले ऐनको धारा २०(ई)(१) अन्तर्गत जारी गरिएको १० जुन २००८ र १६ डिसेम्बर २००८ को सूचनाहरू मार्फत ग्राम काकराही, तहसील र जिल्ला औरैया, उत्तर प्रदेशमा जग्गा अधिग्रहण गरेका थिए। ०८ फेब्रुअरी २०१० मा प्रत्यर्थीहरूलाई आवश्यक पर्ने जग्गाको सम्बन्धमा मात्र एक पुरस्कार घोषणा गरिएको थियो। परिणामस्वरूप, ०.०६२४ हेक्टेयर क्षेत्रफलको जग्गाको एक टुक्रा छोडिएको थियो। उक्त कार्यबाट पीडित भएर, पुनरावेदकले ०८ फेब्रुअरी २०१० को पुरस्कार रद्द गर्नको लागि उच्च अदालत समक्ष एक रिट याचिका दायर गरे, जुन १२ मे २०१० को आदेश मार्फत स्वीकृत गरिएको थियो। उक्त आदेशलाई चुनौती दिँदै, प्रत्यर्थीहरूले यस अदालत समक्ष विशेष अनुमति याचिका दायर गरे, जुन ३० मार्च २०११ को फैसला मार्फत स्वीकृत गरिएको थियो जसमा अन्य कुराहरूका साथै प्रश्नगत अधिग्रहण समाप्त नभएको र ऐनको धारा २०एफ(२) को दोस्रो प्रावधानलाई ध्यानमा राख्दै, जग्गा मालिकहरू ०८ फेब्रुअरी २०१० को पुरस्कार अनुसार भुक्तानी गर्नमा ढिलाईको लागि प्रत्येक महिनाको ढिलाईको लागि पुरस्कारको मूल्यको कम्तीमा ५% का दरले थप क्षतिपूर्ति पाउन हकदार हुने निर्णय गरिएको थियो।

उपरोक्त आदेश अनुसार, प्रत्यर्थी नं. २ ले १२ डिसेम्बर २००८ को सूचना अनुसार सम्पूर्ण जग्गाको सम्बन्धमा एक प्रमाणपत्र जारी गर्यो, फेरि ०.०६२४ हेक्टेयर क्षेत्रफललाई अधिग्रहण कार्यवाहीबाट मुक्त राख्दै। उक्त निर्णयबाट पीडित भएर, पुनरावेदकले उच्च अदालत समक्ष अर्को याचिका दायर गरे, जुन २० सेप्टेम्बर २०१६ को आदेश मार्फत स्वीकृत गरिएको थियो र प्रत्यर्थीहरूलाई पुनरावेदकलाई ०.०६२४ हेक्टेयर जग्गाको लागि थप क्षतिपूर्ति सहित दुई महिनाको अवधि भित्र क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न निर्देशन दिइएको थियो।

४. १९ नोभेम्बर २०१६ मा, प्रत्यर्थीहरूले रु. २,७४,५६,०००/- (रुपैयाँ दुई करोड चौहत्तर लाख छपन्न हजार) को एक बैंक ड्राफ्ट तयार गरे, यो २० सेप्टेम्बर २०१६ मा उच्च अदालतले पारित गरेको आदेश अनुसार पुनरावेदकलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने क्षतिपूर्तिको सम्बन्धमा भएको बताउँदै। थप क्षतिपूर्तिको गणना गर्दा, प्रत्यर्थी नं. २ ले यसलाई ढिलाइएको अवधिको दुई महिनाको अवधिमा सीमित गरेको थियो।

५. प्रत्यर्थीहरूले ढिलाईलाई केवल दुई महिनामा सीमित गरेर प्रस्ताव गरेको क्षतिपूर्तिबाट पीडित भएर, पुनरावेदकले उच्च अदालत समक्ष अर्को याचिका दायर गरे जसमा उनी ८४ महिनाको अवधिको लागि क्षतिपूर्ति पाउन हकदार भएको दाबी गरे, जुन रु. १०,२३,२८,०००/- (रुपैयाँ दस करोड तेईस लाख अठ्ठाईस हजार) हुन आउँछ, जसमा विवादित ३१ अगस्त २०१७ को आदेश पारित गरिएको छ जसमा यो अवलोकन गरिएको छ कि पुनरावेदकले ऐनको धारा २०एफ (१) लाई आह्वान गरेर थप क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नको लागि मध्यस्थकर्तालाई सम्पर्क गर्नुपर्छ।

६. यो अपीलकर्ताको तर्फबाट पेश गरिएको छ कि प्रतिवादीहरूले यस मुद्दामा छान्ने र रोज्ने नीति अपनाएका छन्। जबकि उनीहरूले एक श्रीमती कमला देवी र अन्यलाई, जो अपीलकर्ता जस्तै समान स्थितिमा थिए र उनीहरूको जमिन पनि उही पुरस्कार अन्तर्गत अधिग्रहण गरिएको थियो, ६६ महिनाको ढिलाइको लागि अतिरिक्त क्षतिपूर्ति दिएका छन्, अपीलकर्ताको मामलामा

प्रतिवादीहरूले स्वेच्छाचारी रूपमा ८४ महिनाको सट्टा केवल दुई महिनाको ढिलाइको लागि मात्र भुक्तानी सीमित गरेका छन्।

७. हामीले अभिलेख हेरेका छौं र पक्षहरूका सिकाउ वकिलहरूले पेश गरेका तर्कहरू सुनेका छौं।

८. सुरुमै, हामी उल्लेख गर्न सक्छौं कि सक्षम प्राधिकरणद्वारा १८ सेप्टेम्बर, २०१७ मा पारित आदेशले कमला देवी र अन्यद्वारा दायर गरिएको रिट याचिका७ मा उच्च न्यायालयद्वारा १९ जुलाई, २०१७ मा पारित आदेशलाई उल्लेख गर्दछ र यो रेकर्ड गर्दछ कि प्रकाशनको औपचारिकताहरू पूरा गरेपछि, ०.०८९० हेक्टेयर नापको जमिनको केही भाग छोडिएको थियो, किनकि यो सम्बन्धित परियोजनाको लागि आवश्यक थिएन।

६ रिट सी नं. ३९८७५/२०१७ ७ डब्लूपी नं. ६५२६७ सन् २०१२ को

त्यसपछि, छोडिएको क्षेत्रको सम्बन्धमा अर्को पुरस्कार८ घोषणा गरियो र जमिन मालिकहरूलाई ६६ महिनाको अवधि, अर्थात् १९ अप्रिल, २०१२ देखि १२ सेप्टेम्बर, २०१७ सम्मको लागि पुरस्कारको प्रति महिना ५% का दरले अतिरिक्त क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरियो। माथिको प्रकाशमा, यहाँका अपीलकर्ता यो तर्क गर्न उचित छन् कि उनलाई फरक व्यवहार गर्न सकिँदैन र उनको मामलामा, प्रतिवादीले छोडिएको जमिनको भागको लागि पुरस्कृत रकममा ढिलो भुक्तानीलाई केवल दुई महिनामा सीमित गर्नु हुँदैन थियो।

९. उक्त प्रस्तुतिलाई प्रतिवादीका सिकाउ वकिलद्वारा यो दाबीमा विवाद गरिएको छ कि न त यस अदालतले न त उच्च न्यायालयले दुई महिना भन्दा बढी ढिलाइको अवधिको लागि क्षतिपूर्तिको अनुमति दिने कुनै निर्देशन जारी गरेको थियो, जसको लागि उच्च न्यायालयद्वारा २० सेप्टेम्बर, २०१६ मा पारित आदेशमा भर पर्ने खोजिएको छ।

१०. उक्त प्रस्तुतिलाई केवल अस्वीकार गर्नको लागि ध्यान दिइएको छ। उच्च न्यायालयले २० सेप्टेम्बर, २०१६ को आदेशमा उल्लेख गरेको दुई महिनाको अवधि केवल रकम भुक्तानी गर्नको लागि थियो। प्रतिवादीहरूलाई अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको भुक्तानीलाई केवल दुई महिनाको अवधिमा सीमित गर्न कुनै निर्देशन जारी गरिएको थिएन। वास्तवमा, यस अदालतले ३० मार्च, २०११ मा पारित गरेको आदेश स्पष्ट छ र कुनै व्याख्याको आवश्यकता छैन। ऐनको अध्याय IV A मा, विशेष गरी धारा २०F मा देखिएका केही असंगतिहरूलाई उजागर गर्दै, यस अदालतले धारा २०F (२) को प्रावधानलाई उल्लेख गर्यो र निम्नानुसार अवलोकन गर्यो:

"१२. (iii) धारा २०F (२) को दोस्रो प्रावधानले पुरस्कार दिनमा ढिलाइको लागि अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको भुक्तानी आवश्यक गर्दछ, पुरस्कारको मूल्यको प्रति महिना कम्तीमा पाँच प्रतिशतको दरले। यसले सक्षम प्राधिकरण वा मध्यस्थकर्तालाई कुनै पनि उच्च दरमा अतिरिक्त क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न अनिर्देशित विवेक प्रदान गर्दछ र "हकदार व्यक्तिहरू" द्वारा अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको रूपमा उच्च प्रतिशतहरू दाबी गर्दै अनावश्यक मुकदमेबाजीको लागि ठाउँ दिन्छ। के निश्चित मासिक वृद्धि दर निर्दिष्ट गर्नुले प्रति महिना न्यूनतम दर संकेत गर्नुको सट्टा न्यायको उद्देश्यलाई राम्रोसँग पूरा गर्नेछ भन्ने कुरा विचार गर्न आवश्यक छ।

xxxx xxxx xxxx

८ पुरस्कार नं. १/२०११-१२, मिति १९ अप्रिल, २०१२

"१३. हाम्रो निष्कर्षको आधारमा कि अधिग्रहण समाप्त भएको छैन, हामी यो अपील स्वीकार गर्छौं, उच्च न्यायालयको फैसला रद्द गर्छौं, र अधिग्रहणको चुनौतीलाई खारेज गर्छौं। तर यो स्पष्ट गरिन्छ कि एक वर्षभन्दा बढी पुरस्कार दिनमा ढिलाइको कारण, पहिलो प्रतिवादी ऐनको धारा २०F (२) को दोस्रो प्रावधान अन्तर्गत प्रदान गरिए अनुसार अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको हकदार हुनेछ। पक्षहरूले आफ्नो सम्बन्धित खर्च बेहोर्नेछन्।"

११. माथिबाट स्पष्ट छ कि अपीलकर्ता पुरस्कार दिनमा ढिलाइको लागि प्रत्येक महिनाको ढिलाइको लागि पुरस्कारको मूल्यको कम्तीमा ५% का दरले अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको हकदार हुनेछ। हाम्रो विचारमा, उच्च न्यायालयले अपीलकर्तालाई अतिरिक्त क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नको लागि

कुनै मध्यस्थता कार्यवाही सुरु गर्न पछाडि हटाउनु पर्ने कुनै कारण थिएन जब यस अदालतले पारित गरेको आदेशले छोडिएको जमिनको टुक्राको लागि पुरस्कार दिनमा ढिलाइको लागि क्षतिपूर्ति कसरी गणना गरिने र भुक्तानी गरिने भन्ने कुरा स्पष्ट पारेको थियो।

१२. माथिको छलफलको आधारमा, वर्तमान अपील सफल हुन्छ। अपीलकर्तालाई छोडिएको जमिनको भागको लागि ८४ महिनाको अवधिमा फैलिएको पुरस्कारको मूल्यको कम्तीमा ५% का दरले अतिरिक्त क्षतिपूर्तिको हकदार ठहर गरिन्छ। भन्नु पर्दैन कि प्रतिवादीहरूले ढिलाइको लागि पहिले नै भुक्तानी गरेको रकम, अर्थात् दुई महिनाको अवधिको लागि, उचित रूपमा समायोजन गरिनेछ। बाँकी रकम प्रतिवादीहरूले आजको मितिले आठ हप्ताभित्र जारी गर्नेछन्। उक्त रकम बाहेक, अपीलकर्ता उक्त रकम देय र भुक्तानीयोग्य भएको मितिदेखि यो प्राप्त नभएसम्म प्रति वर्ष ७% का दरले गणना गरिएको बाँकी रकममा साधारण ब्याजको पनि हकदार हुनेछ।

१३. अपील माथिका शर्तहरूमा स्वीकृत गरिन्छ जबकि पक्षहरूलाई आफ्नो खर्च आफैं बेहोर्न छोडिन्छ।

शीर्षक टिप्पणीहरू तयार पारेको: अंकित ज्ञान

मुद्दाको परिणाम: अपील स्वीकृत।